

Geto-dacii, înaintașii poporului român

Pământul românesc este unul din cele mai frumoase și mai bogate din întreaga lume.

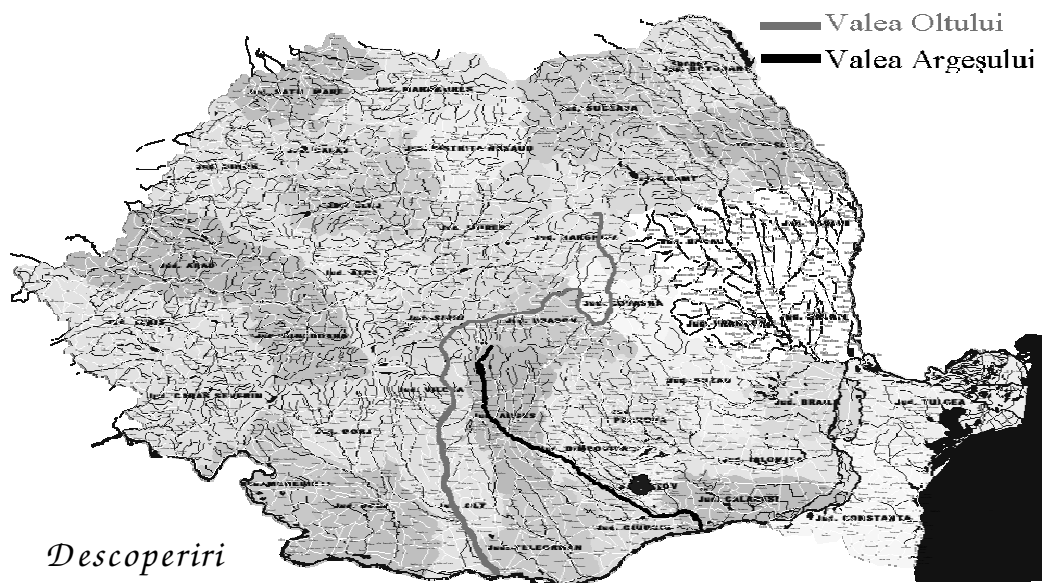
Întotdeauna a fost o legătură între istoria unui popor și pământul pe care îl locuiește. Așezarea acestui pământ, înfățișarea și bogăția lui determină în bună parte viața poporului respectiv. Faptul apare cu atât mai evident cu cât e vorba de o epocă mai îndepărtată. Pe măsură ce sporește civilizația, adică sporesc mijloacele prin care spune sau modifica mediul fizic, însemnătatea acestuia scade; ea nu va dispărea însă niciodată. De aceea e necesar înainte de a începe povestirea vieții unui popor să cunoaștem locurile pe care a trăit și trăiește el.

„Documentele istorice, descoperirile arheologice atestă faptul că pe teritoriile de bază ale vechii Dacii s-a accentuat procesul de formare și dezvoltare a poporului român, acesta continuându-și aici existența neclintit, muncind și creând, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației (...)” – Nicolae Ceaușescu.

Regiunea carpato-danubiano-pontică a oferit în toate vremurile, condiții favorabile pentru dezvoltarea omului și închegarea societății omenești. Ea a constituit o unitate fizico-geografică distinctă, caracterizată printr-o proporție echilibrată a diferitelor forme de relief: munți, coline, platouri, câmpie, lunci și litoral. Carpații, Dunărea, Marea definesc individualitatea teritoriilor românești. În regiunile de munte se găseau peșteri, care au fost primele adăposturi ale omului preistoric, iar pe plaiuri, în depresiuni, pe terase, în apropierea lacurilor și în special în valea Dunării și pe litoralul Mării Negre s-au înfiripat

de timpuriu așezări omenești, a căror continuitate a durat milenii.

Descoperirile arheologice făcute pe teritoriul țării noastre arată că încă din cele mai îndepărtate vremuri « acum peste un milion de ani » existau în aceste părți ale Europei cele mai vechi dovezi ale prezenței omului, atunci când el se forma prin muncă și cadrul unei colectivități, ea însăși în curs de încheiere. Uneltele, atât de primitive sub raportul tehnic și funcțional, găsite în ultimele două decenii pe Valea Oltului, a Argeșului și a afluenților acestora, prezintă cea mai veche mărturie a muncii omului din întreaga Europă sud-estică și de încadrare a regiunii carpato-dunărene în aria de antropogeneză.

*Descoperiri
arheologice făcute
pe Văile Oltului și a Argeșului*

Multe milenii, până către 10.000 î.Hr., dezvoltarea comunităților omenești a fost neîncetată, în întreaga epocă, numită de specialiști *paleolitic*, verigile materiale ale acestei

epoci acoperă toate zonele țării, așa cum atestă descoperirile arheologice.

La sfârșitul acesteia se trecuse la o viață stabilă și treptat se ajunge la cultivarea plantelor și creșterea animalelor domestice, cele două forme fundamentale ale economiei epocii numite *neolitic*, a cărei dezvoltare se încheie înainte de 2.000 î.Hr. Din această epocă a rămas o bogată moștenire în domeniul vieții materiale și spirituale, pe care o vor fructifica și dezvolta mai departe neamurile tracice. În milenii al V-lea și al VI-lea î.Hr. a înflorit în spațiul carpato-danubiano-pontic o civilizație unitară în aspectele ei generale și cu particularități regionale reprezentate convențional prin numirile culturilor neo-eneolitice (ultimele din faza de tradiție spre epoca bronzului) de pe teritoriul țării noastre: cultura Boian, Vădastra, Gumelnița, Petrești, Hamangia, Cucuteni (cu splendida ei ceramică pictată), etc. Moștenirea fondului neolitic și eneolitic stă la baza perioadei de tranziție spre epoca bronzului tracic, în ultimele secole ale mileniului al III-lea î.Hr. În această perioadă se pun bazele neamurilor tracice, având loc și procesul de indoeuropenizare (fenomen lingvistic).

La cumpăna dintre mileniul al III-lea și mileniul al II-lea î.Hr., neamurile tracice se constituieră și se individualizaseră în masa indoeuropenilor.

În cursul mileniului al II-lea î.Hr., tracia au creat o remarcabilă civilizație a epocii bronzului, pe care V. Pârvan o compara cu o civilizație miceniană din Grecia și bazinul Mediteranei. În structura sa, această civilizație de etnicitate tracică era unitară și de o mare vitalitate.

Tracii au exploatat zăcămintele de cupru din Transilvania și au dezvoltat o avansată metalurgie a bronzului. Produsele atelierelor tracice s-au răspândit, pe calea schimbului intertribal, până departe spre vest și est. Armele tracice de bronz erau renumite și rivalizau prin formă, decor, eleganță și eficiență cu cele ale civilizației miceniene. Cu foarte mare pricepere meșterii traci din mileniul al II-lea î.Hr. și din primele secole ale mileniului următor lucrau obiecte de aur, îndeosebi podoabe (brățări, cingători, pandantive, cercei, etc.).

Începând cu secolele XII-XI î.Hr. tracii au început să stăpânească cunoștințele tehnologice legate de metalurgia fierului, care va juca un rol important în dezvoltarea forțelor de producție. Primele obiecte de fier apar pe teritoriul României după 1.200 î.Hr. și se vor înmulți mereu, fierul fiind folosit abia în epoca de afirmare a lumii geto-dace.

În secolele VIII-VII î.Hr. se constată în aria de locuire a tracilor cristalizarea unei unități de cultură pe care arheologii o numesc cultura Basarabi, după o localitate din județul Dolj. Aceasta ocupă o mare arie geografică, al cărei centru era axat pe Carpați. Din punct de vedere etnic, această cultură este tracică, în cadrul ei individualizându-se ramura de nord a tracilor, *geto-dacii*. Ei constituiau o puternică grupare etnică, lingvistică, economică, de civilizație, iar în vremea lui Burebista au înjghebat cea mai vastă unitate politică. Și pe plan spiritual, geto-dacii se manifestau în cadrul aceleiași unități. Ei locuiau pe întreaga arie geografică dintre pantele de nord ale Munților Haemus (Balcani), Carpații Păduroși la nord, litoralul de nord al Pontului Euxin și Tyras, spre est, Dunărea mijlocie și Morava către vest și sud-vest. Pe această întinsă vatră, geto-dacii au creat o civilizație materială și spirituală superioară aceleia a neamurilor învecinate. Poporul român avea să se formeze, ca grupare etnică, lingvistică și spirituală, pe toată această arie geografică locuită de geto-daci și pe care avea să se petreacă, diferențiat, procesul contopirii, împletirii celor doi factori fundamentali ai etnogenezei noastre, cel dac și cel roman.

Geto-dacii au intrat în lumina istoriei scrise încă de la sfârșitul secolului al VI-lea î.Hr., când Darius, regele perșilor, întreprindea în anul 514 î.Hr. expediția împotriva sciților și pășea în Balcani; el întâlnea la nord de Haemus pe geți, „*cei mai viteji și mai drepți dintre traci*”, cum spunea Herodot, istoricul grec din secolul al V-lea î.Hr., care a relatat expediția persană. Dintre toți tracii, numai geții s-au opus cu armele „*Marelui rege*”. Relatarea lui Herodot este deosebit de importantă, întrucât ea dovedește că geții de la nord de Balcani și dinspre Pontul Euxin dispuneau de organizare militară capabilă să încerce o opunere „*marei armate*” a regelui persan, fapt care postulează existența în

secolul al VI-lea î.Hr. a unor structuri politici-administrative cu premise mai vechi. De aceea, se poate vorbi despre geto-daci ca grupare etnică cel mai târziu în secolul al VI-lea î.Hr. Geții sud-dunăreni sunt menționați de izvoarele scrise ale antichității în sec al IV-lea î.Hr., și anume în 339 î.Hr., cu prilejul expediției lui Filip al II-lea al Macedoniei împotriva sciților. În aceste împrejurări, izvoarele amintesc un „*rege al istrianilor*”, al geților de la Istros, de la gurile Dunării, o căpetenie a unei uniuni tribale getice, care se găsea pe linia tradiției organizării social-politice a geților din vremea lui Darius I. Continuând politica macedoneană a tatălui său, Alexandru Macedon a ajuns în 335 î.Hr. la Dunăre și a trecut la nord de acest fluviu, unde izvoarele antice menționează acum prezența geților, care dispuneau și de o puternică armată, de 10.000 pedestrași și 4.000 călăreți. Forța și coeziunea geților se vor resimți spre sfârșitul secolului al IV-lea î.Hr. și începutul celui următor, când în fruntea unei puternice formațiuni politice și militare se va găsi Dromichaites, învingătorul în două rânduri al lui Lysimach, rege macedonean al Traciei, pe care l-a luat prizonier. Puterea militară și politică, dar și viața economică prosperă, a făcut ca regii geți, Zalmodegikos (secolul al III-lea î.Hr.) și apoi Burebista să devină protectorii cetăților grecești, Histria, Tomis și Callatis, care se întemeiază începând de la jumătatea secolului al VII-lea î.Hr. pe țărmul Pontului Euxin, în mediul etnic și de civilizație getic. Relațiile cu coloniile grecești, cu negustorii greci, au avut un caracter reciproc. Geto-dacii au fost influențați de lumea elenică și elenistică, dar ei au asimilat în mod creator elementele de civilizație și-au păstrat originalitatea și varietatea. De asemenea și contactul cu civilizația, dar în special cu arta persană din epoca achemenizilor a stimulat apariția și dezvoltarea unei arte proprii traco-getice, fără a diminua puterea de creație originală a acestuia. Același lucru s-a petrecut cu influența scitică.

Geții și dacii constituiau același popor, care vorbeau aceeași limbă tracică. Acestei unități lingvistice îi corespundea unitatea etnică, de civilizație și economică. În afară de descoperirile arheologice, sunt concludente și relatările

autohtonilor antici. Trogus Pompeius făcea precizarea că „*dacii sunt de același neam cu geții*”, că sunt o mlădiță a celor dintâi. Strabon arată că „*dacii vorbesc aceeași limbă ca și geții*” – cea tracică. Pliniu cel Bătrân vorbea de geții „*pe care romanii îi numesc daci*”. Termenul de daci îl întâlnim prima dată la Iulius Caesar, cuceritorul Galiei, iar pe acela de Dacia la Tacit și Agrippa. Strabon relatează că „*geții sunt care se întind spre Pont și spre răsărit, iar dacia cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania și spre Izvoarele Istrului*” subliniind prin aceasta deosebirea doar teritorială dintre daci și geți. Termenul de geto-daci este folosit ca și acela de traco-geți sau traco-geto-daci, pentru a scoate în evidență unitatea etnică și originea tracică a geților și dacilor.

Pe întreaga arie de locuire, aceștia au creat o civilizație unitară, cu toate înrâuririle venite din afară. Deosebit de concludentă în această privință a fost evoluția ceramicii, constatându-se un permanent progres, atât în tehnică, în repertoriul de forme, dar și în ornamentare. Roata olarului e cunoscută încă din secolul al V-lea î.Hr. Alături de imitații după prototipuri străine, dar trecute prin sensibilitatea proprie, meșterii olari autohtoni au modelat forme de vase luate din fondul tracic hallstadian (prima epocă a fierului) fie în tehnica tradițională, cu mâna, fie cu cea nouă și mereu perfecționată, cu roata olarului. Tradițiile tracice moștenite din prima epocă a fierului s-au păstrat și în modul de construcție, de fortificare a cetăților și așezărilor geto-dacice, unde se întâlnesc, ca și în epoca anterioară, folosirea valurilor de pământ, a șanțurilor de apărare și a palisadelor, în special în regiunile de șes, de dealuri, ba chiar și în zonele subcarpatice, ca la Ocnița – Buridava, județul Vâlcea. Cele mai răspândite așezări de tip „*dava*” se aflau în Muntenia și Oltenia; s-au descoperit „*dave*” și în Dobrogea la Beidaud și Beștepe, care prezintă analogii ca cele de la Popești pe Argeș și de la Tinosu, ele fiind fortificate numai cu șanțuri și valuri de pământ. Similitudini se întâlnesc în secolul V-IV și în Moldova la Stâncești și lângă Piatra Neamț.

În societatea geto-dacă din secolul al IV-lea î.Hr. s-au petrecut structurări ce au dus la conturarea unei aristocrații tribale, din mijlocul căreia s-au ridicat unele căpetenii care dețineau o poziție militară și economică mai de seamă. Cu această aristocrație (tarabostes – nume traco-getic al nobililor) întrețineau legături comerciale negustorii greci din coloniile de la Pontul Euxin, de la Marea Adriatică și din alte centre elenice. Arta „*princiară*”, așa de concret documentată prin importante tezaure de aur și argint, din morminte sau din alte descoperiri ca acelea de la Agighiol (județul Tulcea), Băiceni (județul Iași), Craiova, Peretu (județul Teleorman), Poiana Coțofenești (județul Prahova) de unde provine binecunoscutul coif de aur, o capodoperă a artei traco-getice, toate aparțin vârfurilor aristocrației autohtone și dând măsura unei vieți de bunăstare și de fast.

Către sfârșitul secolului al III-lea și îndeosebi în secolul al II-lea î.Hr., se constată în toată aria de locuire a geto-dacilor o creștere a populațiilor. Hărțile întocmite cu așezările deschise, cu cele fortificate, cu cetăți, necropole (cimitir subteran în antichitate, *nekropolis – cetatea morților*) și morminte izolate, oglindesc acest fenomen important demografic. La baza progreselor realizate în această perioadă în toate domeniile vieții materiale și spirituale a stat, în primul rând, metalurgia fierului, a cărei dezvoltare a fost favorizată de bogăția minereului de fier și de stăpânirea procedeele tehnologice avansate de către maeștrii locali. În multe regiuni au fost descoperite cuptoare pentru reducerea minereului, cât și unelte specializate în prelucrarea fierului. În procesul reducerii minereului s-a constatat că dacii erau în posesia unor cunoștințe superioare acelorale ale celților. Meșterii locali au folosit, de asemenea, și argintul, creând opere de mare valoare artistică. Au fost descoperite multe tezaure de argint (fibule, coliere, brățări, pandantive, lanțuri, vase elegante, etc.), asociate uneori cu monede, care ajută datarea. Unele obiecte de lux erau din argint aurit. Dacii au creat deopotrivă și remarcabile obiecte de artă lucrate din fier și frumos împodobite, spre exemplu, învelișul scutului descoperit în cetatea Piatra Roșie din Munții Orăștiei,

având un decor cu motive ornamentale vegetale, zoomorfe și cu caracter geometric, de veche tradiție.

Încă înainte de epoca lui Burebista, geto-dacii și-au organizat viața socială în jurul unor așezări fortificate, dar o adevărată arhitectură de piatră, o caracteristică de fort a civilizației dacice, se va dezvolta în perioada clasică a acesteia, adică în secolul I î.Hr. și în secolul I d.Hr, deci în vremea celor două mari personalități ale geto-dacilor: *Burebista* și *Decebal*.

Știrile oferite de izvoarele literare privind secolele III-II î.Hr. sunt completate și de o artă categorie de izvoare. Este vorba de cele numismatice, pe baza cărora s-a putut stabili că geto-dacii au avut o monetărie proprie (prototipul monetar fusese luat după moneda macedoneană). Studii aprofundate au determinat tipuri specifice de monede tradiționale geto-dacice și s-au întocmit hărțile de răspândire a acestora, care corespund unei formațiuni social-politice, de caracter unional-tribal, premergătoare statului dac centralizat de Burebista. Moneda, legăturile comerciale cu negustorii greci și romani, dezvoltarea meșteșugurilor și exploatarea unei bogății naturale, cum era sarea, a dus la sfârșirea legăturilor gentilice, trecându-se la constituirea comunităților teritoriale, care au facilitat încheierea politică a statului din vremea lui Burebista și Decebal. În documentarea numismatică se întrevăd patru asemenea formațiuni, «*care în raport cu statul dac creat de Burebista pot fi considerate prestatale*» una în partea centrală a Munteniei, a doua în nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, a treia în Oltenia cu întindere și la nord de Carpați și a patra în Transilvania, pe Mureșul mijlociu, și altele, dar, oricum, particularitățile oricărui tip monetar regional indică o unitate în diversitate, ce se regăsește și în alte sectoare. Progresele înregistrate în dezvoltarea culturii materiale și spirituale a geto-dacilor au creat premisele obiective ale trecerii la o fază superioară de organizare, cu caracter politic: **STATUL**.

★ *STATUL CENTRALIZAT ȘI INDEPENDENT GETO-DAC* ★
★ *SUB CONDUCEREA LUI BUREBISTA* ★

În perioada secolelor IV-II î.Hr și până în pragul secolului I î.Hr se realizează progrese însemnate, atât pe tărâmul vieții materiale, și cât pe acela al celei spirituale, politice și sociale. Pe măsură ce se dezvoltau forțele de producție, se adâncea structura unitară a civilizației geto-dacice, în care se încorporau în chip organic elemente de cultură mediteraneană. Se perfecționa organizarea social-politică și se intensificau relațiile economico-comerciale cu lumea din afară. Volumul importurilor elenistice începea să scadă treptat, în favoarea celor romane, al căror număr și diversitate au sporit cu cât ne apropiem de epoca lui Burebista și în timpul acestuia. Se constată o pătrundere și continuă creștere a monedei Romei republicane, la care se alătură aceea a orașelor grecești de la Marea Adriatică, ceea ce indică o orientare spre lumea romanică vieții economice a geto-dacilor. Moneda tradițională a geto-dacilor a dispărut în primele decenii ale secolului I î.Hr. și în locul ei, s-a răspândit moneda republicană romană și imitațiile acesteia, ieșite din atelierele dacice, ca cel de la Tilișca județul Sibiu. Prin folosirea monedei unice în epoca lui Burebista și Decebal se consolida și entitatea economică a geto-dacilor și intra în circuitul comercial universal de atunci, care era cel roman.

Din punct de vedere social, geto-dacii se găseau în secolul I î.Hr. și în următorul secol în condițiile unei societăți specific structurate. Geto-dacii nu au cunoscut orânduirea sclavagistă. Ei au creat statul lor în condițiile unei societăți nesclavagiste. Fără îndoială că în comunitățile geto-dacice puteau să existe sclavi, dar aceștia nu au avut un rol hotărâtor în producție. Izvoarele scrise din vremea lui Burebista nu dau amănunte despre structura societății, dar din relatările lui Dio Chrisostomul, contemporan al lui Decebal și al împăratului Traian, aflăm că pătura conducătoare a societății o formau nobilii, care în limba traco-getică se numeau *tarabostes*, iar în cea latină *pileati* (*pileus* sau *pilleus*, căciula caracteristică). Alături de aceștia, se găseau membrii păturii celei mai numeroase a oamenilor liberi,

capillati sau *comati* (cu părul în plete căzând pe umeri). Cele două categorii sau pături sociale au apărut reprezentate și pe Columna lui Traian, pe Monumentul de la Adamclisi și în alte documente antice. Din rândul nobililor se alegeau regii și marii preoți. Masa cea marea a populației, *capillati*, nu constituia o pătură privilegiată.

Dezvoltarea economică și socială a Daciei pre-romane s-a reflectat direct în organizarea politică statală. *„Pentru acele vremuri,, diferite formațiuni statale ale dacilor au cunoscut o viață materială și spirituală avansată – sublinia Nicolae Ceaușescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iunie 1982. Ele au întreținut relații cu alte popoare și civilizații din vecinătate”*. Crearea statului condus de Burebista, și în secolul I de Decebal, a reprezentat un moment de cea mai mare însemnătate pentru istoria poporului român, întrucât ridicarea geto-dacilor în vremea celor doi regi a imprimat un ritm accelerat întregii dezvoltării ulterioare. Jordanes (istoric got din secolul al VI-lea) așează începutul domniei lui Burebista în jurul anului 80 î.Hr. Procesul de unificare a început mai înainte. Formațiunile social-politice au fost incluse treptat într-un singur stat. *„Ajungând în fruntea neamului său, care era istovit de dese războaie «scrie istoricul grec Strabon (secolul I î.Hr.)», getul Burebista l-a înălțat atât de mult prin exerciții, cumpătare și ascultare de porunci, încât câțiva ani a creat un stat puternic (arhé) și a supus geților aproape pe toți vecinii, ba a ajuns să fie temut de romani... ”*. Din relatările lui Strabon rezultă că Burebista a pus capăt disensiunilor ce aveau loc între diferite triburi sau uniuni de triburi care slăbeau puterea geto-dacilor. Concomitent cu opera de consolidare unei mari unități politice autohtone, Burebista a dus lupta împotriva celților din părțile de vest și sud-vest ale Daciei și împotriva bastarnilor germanici din estul și nord-estul Daciei, consolidând străvechea stăpânire peste ținuturile geto-dace, în care se instalaseră celții și bastarnii. Resturi ale acestor populații s-au topit în masa localnicilor. În lumina documentării și cercetării actuale, nu suntem încă în măsură să răspundem cu certitudine dacă Burebista a început acțiunea de unificare a lumii

geto-dace din zona extra-carpatică sau din cea intra-carpatică. Pornind de la modul în care se concentrează tezaurele monetare și monede izolate, datând din a doua jumătate a secolului al II-lea î.Hr. și de la începutul secolului următor, în ținuturile de centru ale Munteniei, dintre Dunăre și Carpați, se consideră că procesul de încheiere a marii formațiuni statale a putut începe din această zonă. Indiferent de unde s-a inițiat procesul de unificare «*din regiunea sud-carpatică sau intra-carpatică*» cert este că Burebista a reușit să cuprindă sub autoritatea sa toate zonele locuite de neamul geto-dac, în fruntea căruia s-a găsit aproape patru decenii. În tradiția antichității greco-romane, Burebista apare ca o mare personalitate istorică, asemănătoare contemporanilor săi: Caesar, Pompei, Ariovist, Mithridate al V-lea Eupator și Vercingetorix. În contextul existenței și activității acestor mari personalități din secolul I î.Hr. trebuie să fie înțeleasă și așezată marea operă de unificare a lumii geto-dacice, cât și prestigiul de care se bucura regele geto-dacilor.

Dacă în domeniul vieții economice se constată tocmai în vremea lui Burebista o masivă penetrație a importurilor romane, în cel politice regele geto-dacilor a dus o acțiune antiromană, din cauza pericolului care îl prezenta înaintarea Imperiului spre Dunăre. În vederea preîntâmpinării unei asemenea înaintări, Burebista a înglobat în statul său toate cetățile grecești din aria de locuire dacică de pe litoralul nordic și cel vestic al Mării Negre, de la Olbia (de la gurile Bugului) și până la Apollonia (Sozopol astăzi, în Bulgaria). Prin încorporarea orașelor grecești sporea activitatea economică a statului dac și se intensificau legăturile comerciale. În interiorul statului dac, negustorii și meseriașii greci puteau, de data aceasta, să circule în toată libertatea, să amplifice activitatea lor economică și socială. Paralel cu consolidarea internă a statului, Burebista a asigurat liniștea și la frontierele de vest și sud-vest ale Daciei din vremea lui, fiind distruse, după cum se știe, centrele celților.

Schimbările politice și militare generate de expansiunea romană în Balcani l-au determinat pe Burebista să acorde o atenție sporită desfășurărilor de la frontiera sudică a statului și să organizeze o puternică armată, capabilă să stăvilească înaintarea

legiunilor romane la nord de Dunăre. Geograful și istoricul Strabon scria că Burebista putea ridica o armată de 200.000 ostași, număr impresionant de mare pentru acea vreme. Pentru a evita o confruntare directă cu Roma, Burebista a recurs la mijloace diplomatice, intervenind între conflictul dintre Caesar și Pompei, luând partea celui din urmă. Potrivit inscripției lui Acornion, descoperă la Dionysopolis (astăzi Balcic, în Bulgaria), Burebista s-a folosit de aceasta pentru a purta tratative cu Pompei. Este semnificativ pentru poziția și prestigiul regelui, caracterizarea sa drept „*cel mai mare rege din Tracia*”, în amintita inscripție. De altfel, mărturiile antichității «*scrieri sau inscripții*» evidențiază individualitatea statului dac și puterea sa.

Cât privește organizarea internă, se poate aprecia că Burebista va fi introdus și un sistem de legi, câtă vreme Strabon menționa că și prin „*supunere față de porunci*” Burebista a ridicat neamul său. Tot așa regele geto-dac a procedat și la o reformă religioasă ajutat de marele preot Deceneu, care era cel mai apropiat sfetnic, având o putere similară cu a unui vice-rege. Deceneu a asigurat continuitatea regalității prin faptul că el a devenit unul dintre cei patru, cinci basilei (conducători), păstrând prin aceasta și tradiția statală statornică de Burebista.

★ *STATUL GETO-DAC SUB DECEBAL ȘI CONFRUNȚAREA* ★
★ *SA MILITARĂ CU IMPERIUL ROMAN* ★

Împărțirea vremelnică după moartea lui Burebista a statului centralizat nu a afectat unitatea de cultură, lingvistică și economică a societății geto-dacice. Formațiunile politice desprinse din statul lui Burebista au continuat să conserve în limitele lor teritoriale, aceleași structuri sociale și politice.

Unificarea lor și-a asumat-o și realizat-o regele dac Decebal (87–106), personalitate de mare orizont politic și remarcabile însușiri militare, care a preluat puterea în momentul când pericolul cuceririi Daciei de către romani devenise iminent. Acesta i-a determinat pe daci să ia măsuri de prevenire sau, cel puțin, de întârziere și încetinire a înaintării romanilor. În legătură cu pericolul roman se explică și ridicarea, inițiată de

Burebista, a puternicilor cetăți de piatră din Munții Orăștiei, potrivit unui plan bine conceput, care va cunoaște în vremea lui Decebal cea mai mare desfășurare. Pe întinsul teritoriu locuit de geto-daci se găseau numeroase așezări fortificate și cetăți de piatră sau de lemn și pământ. Acestea erau centre economice, militare, politice și religioase și în care limba traco-getică se numea „*dava*”, în timp ce autorii greci foloseau termenul de „*polis*”. Geograful Ptolemeu (secolul al II-lea) nota patruzeci și patru asemenea „*davae*” în Dacia. Asemene centre fortificate aveau în general un aspect cvasi-urban cu construcții pentru ateliere și sanctuare. Capitala regatului lui Decebal, pe care geograful alexandrin Ptolemeu o numea *Sarmisegetusa Basileon*, adică reședință regală, care prezenta un amplu complex urban, așa cum se vede și astăzi prin monumentele ruine de la Grădiștea Muncelului. La geto-daci exista o arhitectură militară, impresionantă, una civilă și alta religioasă. Centrul sistemului unitar defensiv era în Munții Orăștiei, de el depinzând și cetățile din Munții Apuseni, cum era cea de la Piatra Craivii și cea din Carpații Orientali (cetatea de la Bâta Doamnei – Piatra Neamț) și cei Meridionali (Polovraci – Gorj). Lor li s adaugă numeroase cetăți, din pământ și lemn în jurul Carpaților, care aveau aceeași funcție de apărare. Cea mai impunătoare dintre cetățile dacice cercetate până acum este cea de la *Sarmisegetusa* dacică, a cărei suprafață cuprindea aproximativ trei hectare și se afla la o altitudine de 1.200 m. Complexul militar de aici îi aparținea și ansamblul impunător al sanctuarelor din incinta sacră, unele având un plan rectangular, altele un plan rotund. Atât arhitectura militară cât și cea religioasă, cu toate influențele elenistice, sud-tracice, sau celtice, se sprijinea pe elemente tradiționale esențiale, opere și ansambluri originale. Arhitectura dacică în piatră, dar și din lemn, se află în legătură cu dezvoltarea metalurgiei, cu sporirea numărului și diversificarea uneltelor de tot felul, dar mai ales, cu civilizația geto-dacică în ultimele trei secole înainte de cucerirea romană. Arhitectura militară și aceea religioasă s-au realizat în cadrul unei societăți bine articulate, coordonată și apărută de o autoritate statală proprie. Impresionante construcții de piatră dau

și ele măsura puterii politice, militare și economice, care s-a sprijinit și pe unitatea spirituală a geto-dacilor, așa cum rezultă ea atât din izvoarele literare ale antichității, cât și din descoperirile arheologice cunoscute până acum.

Dovezile privind răspândirea și utilizarea scrierii la geto-daci, îndeosebi după organizarea statului sunt izolate. S-a făcut dovada că scrierea grecească era cunoscută de aristocrația locală în zona histro-pontică încă în secolul al IV-lea î.Hr. și că în secolul I î.Hr. s-a putut folosi concomitent alfabetul grecesc și cel latin, ca în secolul I să rămână în uz numai cel latin. Se cunosc numeroasele litere grecești de pe blocurile de piatră de la Sarmisegetuza și inscripțiile în limba greacă de la Ocnîța (vechea Buridava dacică), care redau titlul de basileu al unei formațiuni politice locale statale din sec I î.Hr.

În vremea lui Decebal romanii s-au stabilit definitiv la Dunăre. Dobrogea era încorporată în Imperiu. Decebal nu mai stăpânea nici cetățile grecești de la Pontul Euxin și nici aria sud-dunăreană de etnicitate traco-dacică. În plus, pe o zonă adâncă la nord de Dunăre, se exercita o supraveghere din partea armatei și flotei romane pe Dunăre. Romanii **își întăreau** pe fluviu, cu scopul de a preveni incursiuni ale dacilor și de a slăbi rezistența acestora. Se poate chiar susține că în epoca împăratului Augustus autoritatea romană se exercita până în Subcarpații Meridionali. În acea vreme au dispărut și cetățile „*davae*” dacice dintre Dunăre și Carpați și nu s-au mai refăcut, așa încât această zonă nu a mai putut intra în sistemul de apărare a Daciei libere din timpul lui Decebal. În schimb, dacii, în epoca acestuia, au fortificat centrele de rezistență din Transilvania și îndeosebi acelea din Munții Orăștiei.

În anul 87 armatele romane conduse de Cornelius Fuscus au fost înfrânte de daci și comandantul a căzut în luptă, iar în anul următor, în 88, dacii au fost înfrânți la Tapae în Banat. În 89 s-a încheiat pacea dintre Decebal și Domițian. Regele dac a devenind rege clientelar al statului roman. Domițian se obliga să plătească regelui dac o sumă de bani anual, să-i dea instructori, maiștri, ingineri pentru construirea de fortificații și mașini de război. Lui Decebal i se impunea condiția de a îngădui trupelor

romane de a trece teritoriul dac, în caz de război cu alte neamuri. Tratatul din 89 reprezintă un moment important în desfășurarea ulterioară a evenimentelor, în procesul de contopire a celor doi factori, cel dac și cel roman. Se mai evidențiază marea personalitate a lui Decebal, pe care Dio Cassius îl caracteriza în acest fel: „era priceput în ale războiului și iscusit la faptă, știind când să năvălească și când să se retragă la timp, meșter în a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și a ieși cu bine dintr-o înfrângere, pentru care lucruri a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut”. După pacea din 89, când Roma însăși recunoștea existența unui stat dac unic și a unui singur rege, atât statul cât și regalitatea își continuau existența.

În urma încordării eroice din 101-102 și 105-106 mare parte a Daciei devine provincie romană și statul dac este desființat. În vara anului 106, Sarmisegetuza este cucerită de romani, iar regele erou Decebal preferă să-și curme viața decât să cadă în captivitate. A început o epocă ale cărei urmări în istoria poporului nostru au fost decisive prin simbioza daco-romană din secolele imediat următoare.

★ CONTINUITATEA DACICĂ SUB STĂPÂNIREA ROMANĂ ★

În cele două războaie cu Imperiul roman, dacii suferiseră pierderi însemnate, majoritatea populației dacice din Transilvania, Oltenia și Banat continuând să trăiască sub stăpânirea Romei. Dăinuirea autohtonilor este demonstrată de numeroase și variate documente.

Se cunosc, din diferite izvoare, o scriere de unități militare auxiliare de pedestrași și de călăreți formate din daci pe vremea lui Traian și a împăraților care i-au urmat la tronul Romei. Elementele de origine dacică sunt atestate epigrafic și în unele legiuni romane. Recrutarea acestor soldați se făcea din Dacia romană unde exista o numeroasă populație autohtonă.

În inscripțiile latine din provincie apar nume traco-dacice, din care o bună parte aparțin autohtonilor și nu coloniștilor. Numărul lor este mic: câteva procente din totalul numerelor

atestare epigrafică, dar lucrul acesta este firesc. Populația dacică locuia mai ales la țară; ea nu era obișnuită și nici nu avea mijloace să ridice inscripții costisitoare. Dacilor care locuiau la oraș, interesele practice le dictau să-și afișeze cât mai puțin originea. Mulți daci, în special din aristocrație, au dobândit cetățenia romană și au luat, cu acest prilej, nume curat romane, care abundă în inscripții. Este semnificativă în această privință, existența unor Aelii (care au primit cetățenia de la Hadrian) originari din Napoca sau din teritoriul napocens.

Toponimia atestă prezența comunităților daco-getice, majoritatea covârșitoare a orașelor provinciei Dacia poartă numele mai vechilor așezări dacice, prelucrate de administrația romană: Apulum, Napoca, Drobeta, Potissa, Tibiscum, Porolissum, Dierna, Ampelum. Dacice sunt și numele râurilor: Maris (Mureș), Samus (Someș), Alutus (Olt), Tibiscum (Timiș), Sargetia (Streiu sau Apa Grădiștii)

Deosebit de semnificativ în această privință este cazul capitalei Daciei. Întemeiat în 108-110, acest oraș a purtat la început numele Colonia dacică, pe care Hadrian îl dezvoltă, adăugându-i, printre altele, și apelativul indigen Sarmisegetuza, numele vechii capitale a lui Decebal. Acest gest al împăratului are sens numai dacă în provincie exista o numeroasă populație dacică, pe care Hadrian voia să o integreze în noile rânduieli și să o atragă de partea sa prin sublinierea continuității dintre regatul lui Decebal și stăpânirea romană.

Grăitoare, pe lângă alte argumente este descoperirea, în circa 100 de puncte de pe teritoriul Daciei romane, în special din Transilvania, a urmelor de cultură materială dacică datând din secolele II-III. Săpăturile efectuate chiar la castrele romane de la Augustia (Brețcu, județul Covasna), Cumidava (Râșnov, județul Brașov), Micia (Vețel, județul Hunedoara), Gilău și Bologa (județul Cluj), Buciumi (județul Sălaj), Porolissum (Moigrad, județul Sălaj), Orheiul Bistriței (județul Bistrița-Năsăud) au scos la iveală, amestecate cu obiecte romane, vase și fragmente de vase dacice lucrate cu mâna, care nu puteau aparține decât soldaților recrutați dintre băștinași. Vestigii s-au descoperit și în alte complexe romane, cum ar fi cele de la Cinciș Sântămăria

Orlea (județul Hunedoara). Despre multe dintre tezaurele monetare ascunse în pământ în epoca romană s-a putut stabili că aparțineau autohtonilor, acumularea lor începând înainte de cucerirea traiană.

Datorită săpăturilor din ultimele trei decenii, astăzi se cunosc așezări rurale aparținând populației dacice din provincie; asemenea descoperiri s-au făcut la Lechința de Mureș (județul Mureș), Coșolț (județul Brașov), Sura Mică și Slimnic (județul Sibiu), Obreja și Noșlac (județul Alba). S-au descoperit și cimitire dacice, cum sunt cele de la Soporu de Câmpie (județul Cluj), Obreja, Morești (județul Mureș), Locusteni (județul Dolj). Ușor de recunoscut după ritual de înmormântare (incinerarea) și după materialul specific, mai ales ceramic, găsit, aceste necropole cuprinzând sute de morminte din secolele II–III sunt cea mai bună dovadă a dăinuirii masive a dacilor în epoca romană între fruntariile provinciei.

Vestigiile dacice din complexele arheologice romane și vestigiile de factură provincial-romană din complexele arheologice dacice dovedesc contacte strânse, conviețuirea autohtonilor cu coloniștii, condiție esențială pentru înlăptuirea procesului romanizării.

Regiunile Daciei neocupate de romani au continuat să fie locuite de cei pe care istoriografia îi numește îndeobște daci liberi. Numele unora din aceștia care nu erau sub dominație romană sunt cunoscute: costobocii în nordul Moldovei și în Ucraina subcarpatică, carpii în Podișul central moldovenesc, dar și în ținutul dintre Prut și Nistru, precum și așa numiții daci mari de la nord de provincia romană Dacia; pe alți daci liberi din nord-vestul Daciei îl cunoaștem însă numai datorită descoperirilor arheologice (Medieșu Aurit, Lazori, Călinești).

Vecinătatea provinciilor romane, Dacia, Moesia Inferioară și Pannonia a făcut ca pe planul culturii materiale dacii liberi să fie destul de puternic influențați de civilizația romană. În absența unei colonizări romane și, deci, a unei conviețuiri între coloniștii latinofoni și dacii liberi, în secolele II-III, procesul romanizării acestora din urmă s-a desfășurat mai lent.

Dimpotrivă, istoria consemnează conflictele relativ frecvente ale Romei cu dacii liberi, mai ales cu carpii, în secolul al III-lea.

Cassius Dio relatează că, în anul 180, guvernatorul Daciei, C. Vettius Sabinianus a supus 12.000 de daci mărginași, alungați din ținutul lor de baștină, promițându-le că le va da pământ în provincie. Nu se știe dacă guvernatorul și-a respectat promisiunea, iar dovezi arheologice despre asemenea colonizări nu există deocamdată. Totuși, fenomenul colonizării nu poate fi principal negat; odată produs, grupurile de daci liberi așezate în provincie au fost, desigur, supuse și ele procesului romanizării.

Istoricul antic Eutropius relatează că, după cucerirea Daciei, Traian a adus în această provincie *„din toată lumea romană, nesfârșite mulțimi de oameni pentru cultivarea ogoarelor și popularea orașelor”*. Inscripțiile descoperite atestă, într-adevăr, prezența în Dacia a unor coloniști veniți din cele două Moesii, din Dalmația, din Pannonia, Noricum, Tracia, dar și din alte ținuturi, mai îndepărtate: Italia, Grecia, Asia Mică, Siria. Spre deosebire de alte provincii, unde colonizarea a fost mai mult sau mai puțin spontană, în Dacia ea a fost organizată de statul roman, dornic să împânzească acest bastion înaintat al Imperiului cu cât mai multe elemente romane. Desigur, alături de colonizarea oficială a existat și una privată.

Relatarea lui Eutropius, confirmă descoperirile arheologice, dovedește că această colonizare oficială romană a fost masivă și că ea a cuprins nu numai viitoare centre urbane, ci și zone rurale ale provinciei. Deosebit de important este faptul, demonstrat documentele epigrafice (circa 2.000 de inscripții latinești față de numai 35 grecești și de câteva palmyriene), că elemente colonizate erau, în marea lor majoritate, latinofone, indiferent de originea lor etnică și de provincia din care fuseseră aduse. Acest aport masiv de populație latinofonă a făcut din Dacia, chiar de la început, o provincie de limbă latină, comparabilă, din acest punct de vedere, cu provinciile accidentale ale Imperiului: Hispania, Gallia, Panonia, etc.

Caracterul atât urban cât și rural al colonizării a făcut ca noii veniți să ajungă, peste tot în provincie, în contact, cu

autohtonii daci, împrejurare care a favorizat romanizarea acestora din urmă.

★ *SINTEZA DACO-ROMÂNĂ FACTOR ESENȚIAL* ★
★ *ÎN CONSTITUIREA POPORULUI ROMÂN* ★

Roma a introdus în provincia Dacia o civilizație și tehnică superioară. În agricultură, masivul brăzdar de plug de tip roman, mai productiv, l-a înlocuit cu cel traco-getic; uneltele meșteșugărești s-au perfecționat și ele, iar meșteșugurile s-au diversificat față de epoca anterioară. Productivitatea a crescut, în agricultură ca și în meșteșuguri, satisfăcând nevoile unei populații considerabil sporite; chiar și în așezările autohtone, dacice ceramica de factură romană provincială, de bună calitate, lucrată exclusiv la roata olarului, este foarte frecventă, dacă nu chiar predominantă cantitativ. Au apărut meșteșuguri inexistente în epoca precedentă, cum ar fi fost acela al cioplitorilor de statui și de inscripții de piatră, acela de agrimensori, cărămidari, sculptori de geme și altele. Meșteșuguri altădată exclusiv casnice (de exemplu țesutul) au început să se practice în ateliere specializate. Avântul meșteșugurilor producătoare de marfă a determinat și dezvoltarea comerțului. S-a construit o vastă și bine întreținută rețea de drumuri, au apărut și au înflorit orașe. În Dacia romană se ridică sute de edificii monumentale de piatră nu numai de caracter militar sau religios, ci și de caracter civil. Se răspândesc știința de carte și utilizarea scrierii, atestate de numeroase inscripții.

Nu este mai puțin adevărat că această dezvoltare a provinciei a fost plătită cu prețul greu al jertfelor omenești.

Organizarea provinciei s-a făcut după modelul roman.

Punându-e în aspecte pozitive și negative ale stăpânirii romane în Dacia, nu trebuie să se uite că pe pământul provinciei s-a petrecut fenomenul romanizării, că a avut loc o sinteză daco-romană, creatoare a unei noi civilizații și a unui nou popor. Aș cum se arată în Programul Partidului Comunist Român: „*cucerirea Daciei și transformarea ei într-o provincie a Imperiului roman «cu toate aspectele negative pe care le-au avut» au dus la*

împletirea celor două civilizații, au determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri, și-au pus amprenta asupra întregii evoluții istorice ulterioare a societății din acest spațiu geografic.”

Romanizarea reprezintă, în primul rând, un fenomen spiritual (acesta reflectându-se, uneori, și în vestigiile culturii materiale). O populație oarecare poate fi considerată romanizată atunci când utilizează în viața cotidiană limba latină (indiferent de caracterul popular, rustic, la acesteia) și când a dobândit o modalitate (forma mentis) romană, adoptând credințele, obiceiurile și alte elemente ale culturii spirituale romane.

Pentru ca procesul romanizării unei provincii să se poată realiza era necesar ca două condiții principale să fie satisfăcute. Cea dintâi era colonizarea intensă cu elemente latinofone, o colonizare care să nu se limiteze la centrele urbane, ci să pătrundă masiv în zonele rurale. A doua condiție constă în conviețuirea reală și permanentă a autohtonilor cu elementele colonizate.

Formarea limbii române ca limbă romanică și implicit, formarea poporului român cu ființa sa etnică proprie presupun fenomenul romanizării. Limba română nu a derivat din limba dacică; majoritatea fondului ei lexical principal și structura ei gramatică sunt de origine latină. Etnogeneza românească are ca premisă fundamentală împletirea celor două civilizații «dacice și romane» și impunerea limbii latine din Dacia.

În Dacia existau cele două condiții esențiale pentru înfăptuirea romanizării: colonizarea masivă, urbană și rurală, cu elemente latinofone și conviețuirea autohtonilor daci cu coloniștii Romei.

În aceste condiții, dacii din provincie, creatori ei însăși ai unei civilizații avansate specifice celei de-a doua vârste a fierului, adoptă relativ repede elementele civilizației romane superioare. Se impun mai întâi elementele culturi materiale romane (care coexistă, de alături, cu cele de factură dacică), apoi elementele de cultură spirituală și în cele din urmă, limba latină.

Caracterul oficial al limbii latine, limba armatei, a administrației și a justiției, limba procesului de producție, faptul că ea era singurul eficient de comunicare între coloniștii de origini atât de diverse, precum și între aceștia și autohtoni, superioritatea culturii romane care se difuza prin intermediul latinei, toate acestea au favorizat și au grăbit romanizarea dacilor.

În procesul de romanizare, rolul principal l-au jucat coloniștii agricultori, deoarece contactul cel mai extins dintre daci și coloniști s-a produs în zonele rurale. Un rol important i-a revenit și armatei romane din provincie. Răspândite în întreaga provincie, în interior ca și la hotare, castrarele (denumire dată taberelor fortificate de-a lungul frontierelor Imperiului roman) au fost, ținând seama de lunga durată a serviciului militar, o adevărată școală latină pentru soldați. Așa cum au demonstrat descoperirile arheologice din castrare, o parte din efectele acestor trupe erau formate din daci. Stabilirea veteranilor lăsați la vatră în regiunile unde serviseră ca soldați, înrudirea lor cu autohtonii, poziția superioară pe care o ocupau în așezările unde se stabileau contribuiau la extinderea procesului de romanizare, conferindu-i un caracter permanent.

Romanizarea fiind, în primul rând, un fenomen lingvistic, este mai dificil ca ea să fie sesizată arheologic. Totuși, compararea datelor lingvistice, epigrafice și arheologice permite formularea anumitor concluzii.

Se știe că un număr de cuvinte (160-170) din limba română sunt de origine traco-dacică, ele transmițându-se limbii noastre prin intermediul latinei populare. Acest fond lexical este destul de însemnat, reprezentând cam 10% din fondul antic al limbii române; în orice caz, cuvintele românești de origine traco-dacică sunt mai numeroase decât, de exemplu, cuvintele de origine celtică din limba franceză.

Prezența acestor cuvinte în limba română reprezintă rezultatul simbiozei coloniștilor latinofoni cu autohtonii daci și al asimilării lingvistice a acestora din urmă.

Chiar dacă, așa cum s-a văzut mai sus, numărul antroponimelor autohtone în inscripțiile provinciei este redus,

simpla lor existență demonstrează că o parte a dacilor a adoptat obiceiul roman de a ridica inscripții funerare sau votive. De altminteri, trebuie să se ia în considerare și faptul că cei mai mulți dintre autohtoni care se romanizaseră într-atât încât să ridice inscripții în limba latină își vor fi schimbat și vechile lor nume dacice, adoptând nume romane. Analiza inscripțiilor duce la concluzia că mulțimea unor nume genetice ca Ulpii (cei mai puțini), Aurelii (mai numeroși) și Aurelienii (cei mai numeroși) ilustrează, măcar în parte, dobândirea de către autohtonii daci, într-un ritm din ce în ce mai intens, a cetățeniei romane.

Progresul real al romanizării se reflectă și în crearea succesivă de orașe (municipia și coloniae) de-a lungul secolelor II-III.

Conviețuirea autohtonilor daci cu coloniștii Romei a dus la o adevărată simbioză a lor și la împletirea strânsă a celor două civilizații: dacică și romană.

Viața urbană, cu aportul ei de confort și de civilizație (pe plan material și spiritual), i-a atras pe dacii locuitori în aceste centre sau în zonele învecinate. În relațiile cu administrația, cu coloniștii, cu armata au geto-dacii început să vorbească latinește; pentru toți cei care doreau să promoveze în ierarhia socială, cunoașterea și utilizarea latinei era o necesitate.

Către mijlocul secolului al III-lea, Dacia se înfățișa prin cea mai mare parte dacă nu chiar prin totalitatea populației sale (urmași ai primilor coloniști și autohtoni romanizați) ca o provincie puternic și ireversibil romanizată, ca o parte componentă a zonei litorale a Imperiului.

La mijlocul secolului al III-lea, criza generală a Imperiului își face simțite efectele și în Dacia. Pe vremea împăratului Gallienus (253-268) se produce o netă înrăutățire a situației economice, ilustrată de reducerea circulației monetare și de încetarea emisiunilor monedelor provinciale. Totuși, armata Daciei își face datoria și atacurilor din afară afectează provincia numai într-o măsură redusă. Aceste atacuri supun însă linia Dunării la opresiune mereu crescândă și împăratul Aurelian (270-275) se vede pus în fața unei grele dileme: să abandoneze Dacia, retrăgând armatele de aici pe linia Dunării, unde erau mai

necesare, fie să păstreze provincia traiană cu riscul de a vedea devastate sau pierdute ținuturile sud-dunărene. Împăratul optează pentru prima soluție, sacrificând Dacia intereselor superioare ale Imperiului. Din ordinul său, trupele și administrația romană părăsesc, în anii 271-272, provincia creată de Traian, lăsând pe loc o numeroasă populație latinofonă.

Relatările autohtonilor antici Eutropius, Rufius Festus, *Scriptores Historiae Augustae*, Iordanes cuprind referiri diverse în privința elementelor care au părăsit provincia la retragerea aureliană. Interpretarea lor cea mai rațională este aceea că Aurelian a retras armata, administrația și o parte din populație, ale cărei interese erau legate de stăpânirea romană; este o interpretare pe deplin confirmată de descoperirile arheologice, care demonstrează categoric continuitatea daco-romană în fosta provincie imperială.

Deși Aurelian retrăsese frontiera Imperiului pe Dunăre, armata romană deținea, în continuare, numeroase puncte întărite pe țărmul stâng al fluviului, la Gornea (județul Caraș-Severin), Dierna, Drobeta, Hinova (județul Mehedinți), Bistreț (județul Dolj) și Smârdan, Celei (județul Olt). Mai mult, sub Constantin I, o parte a teritoriului nord dunărean (până la valul numit „Brazda lui Novac”) a fost realipită la Imperiu și împăratul a construit mai multe poduri peste Dunăre. După o slăbire datorată năvălirilor gotice și hunice, legăturile dintre cele două țărmuri ale Dunării se intensifică din nou pe vremea lui Justinian (527-565).

În tot acest timp (de la retragerea aureliană până la începutul secolului al VII-lea), Dobrogea a făcut parte integrantă din Imperiul roman (de răsărit), apartenență care a avut o certă însemnătate și pentru consolidarea romanității nord-dunărene.

De altminteri, retragerea aureliană, care nu s-a efectuat atât sub presiunea unor atacuri îndreptate împotriva Daciei, ci ca urmare a necesității de a întări linia Dunării și apărarea provinciilor sud-dunărene, a lăsat să dăinuiască și în Transilvania vechile așezări. La Sarmisegetuza s-au descoperit ziduri ridicate în secolul al IV-lea și s-a constatat că, tot atunci, porțile amfiteatrului au fost blocate, întreaga construcție fiind

transformată într-o fortăreață, pe care populația orașului, mai redusă acum ca număr, era capabilă s-o apere, deși nu mai putea străjui zidurile întinse ale fostei capitale.

Numeroase obiecte de factură romană posteroare părăsirii au fost descoperite și la Apulum (acum Alba-Iulia): opaițe de lut, un pahar conic de sticlă, fibule datând din secolul al IV-lea. Locuitorii acestei așezări au început, în prima jumătate a secolului al IV-lea, să-și îngroape morții în ruinele unor terme romane. Un fenomen asemănător se constată și la Porolisum, unde, în ruinele unei clădiri din epoca romană, s-au descoperit morminte de inhumație (unele cu cutie de cărămidă) datând din secolul al IV-lea. La Napoca (astăzi Cluj-Napoca) sunt de amintit morminte de incinerație, sigur posteroare retragerii aureliene, descoperite în suburbia Baci, mormintele de inhumație din străzile Avram Iancu și Plugarilor, precum și două cuptoare romane de olărie care au funcționat și în secolul al IV-lea. Într-o urnă funerară romană descoperită la Iernut (județul Mureș), alături de oasele umane calcinate se afla și o monedă romană de argint, emisă în anul 275, deci după părăsirea provinciei. Viața continuă în așezarea de la Obreja, iar locuitorii de la Taga (județul Cluj) se mută, în secolul al IV-lea, cu câțiva kilometri mai departe, într-un loc mai ferit. Așezările dacoromane de la Biertan, Brateiu, Laslea (județul Sibiu) și Sighișoara, aflate într-o zonă relativ retrasă pe valea Târnavei Mari, conturează imaginea unui colț de provincie după abandonarea oficială a Daciei.

Deosebit de semnificative pentru ilustrarea continuității sunt monumentele și obiectele creștine (circa 20 la număr) datând din secolele IV-V. La Napoca o piatră funerară păgână a fost transformată în sarcofag și „creștinată” prin incizarea unei cruci și a literelor grecești *alfa* și *omega*. Tot aici, mormintele descoperite la periferia uneia din necropole romane par să fie creștine, judecând după orientarea lor constantă vest-est. Un monument „creștinat” a fost descoperit și la Ampelum (astăzi Zlatna, județul Alba), în timp ce la Potaissa (astăzi Turda, județul Cluj) se cunoaște o gemă cu scena Bunului Păstor, iar la Apulum și Dej (județul Cluj) câte un opaiț creștin (primul de lut

ars, al doilea de bronz). Foarte important este donariul creștin (o parte dintr-un candelabru de bronz) cu inscripția latină și cu *crux monogramatica* descoperit la Biertan. Asemenea cruci monogramatice se mai cunosc, incizate pe vasele de lut ars, la Sarmisegetuza și la Porolissum, în ultimul caz simbolul creștin fiind însoțit și de o scurtă inscripție latină.

Creștinismul începe să se răspândească și să se afirme în Dacia romanizată în secolul al IV-lea, adică după retragerea aureliană. Descoperirile arheologice dovedesc că el se răspândește numai în ținuturile romanizate ale Daciei, adică printre daco-romani. În nici unul din complexe aparținând populațiilor migratoare și datând din secolul al IV-lea nu există obiecte cu caracter creștin; la aceste populații (goți, gepizi), așezate pe frontierele provinciei traiane, noua credință va pătrunde cel puțin un secol mai târziu.

Continuarea circulației montare pe teritoriul provinciei și după Aurelian, deși într-o măsură mai redusă față de perioada stăpânirii romane, reprezintă o altă dovadă certă a dăinuirii autohtonilor. Elocvent este faptul că majoritatea monedelor post-aureliene descoperite sunt din bronz, iar altele, mai puține, din argint. Se știe că populațiile migratoare nu foloseau și nu acceptau monedele de bronz, preferând banii de argint și, mai ales pe cei de aur. Circulația monedelor de bronz se explică, deci, numai prin răspândirea în fosta provincie a unei populații daco-romane, obișnuite cu folosirea monedei mărunte pentru nevoile vieții ei economice locale. La Sarmisegetuza, Cipău (județul Mureș), Răcăjdia (județul Caraș-Severin) și în alte locuri s-au aflat chiar tezaure de monede îngropate în secolul al IV-lea; adunarea unora din aceste tezaure, cum sunt cele de la Dierna (Orșova), Hunedoara, Nireș (județul Cluj), începuse înainte de Aurelian și continuase după abandonarea oficială a provinciei, așa încât proprietarii lor nu puteau fi decât daco-romanii rămași pe loc.

În noile condiții istorice ale Daciei romanizate, cu o economie pe cale de a redeveni rurală, absența monumentelor epigrafice nu este de natură să surprindă. Totuși, mărturiile nu lipsesc cu desăvârșire: inelul de argint de la Micia cu inscripția

„Quartine vivas”, donariul de bronz de la Biertan cu menționarea numelui donatoriului („Ego Zenovius votum posui” și înseamnă „Eu Zenovie am făcut această ofrandă”), inscripția asemănătoare de pe fundul unui vas de la Prolissum și cărămidă epigrafică de la Gornea (județul Caraș-Severin), toate datând din secolul al IV-lea, nu lasă nici o îndoială asupra limbii vorbite de cei care nu armaseră armata romană în replierea ei la sud de Dunăre; devreme ce Dacia devenise o provincie latinofonă, era absolut firesc ca locuitorii ei rămași pe loc să continue să vorbească latinește. În Transilvania, pe lângă cimitire cu caracter gepid, s-au descoperit și așezări, la Morești și Porumbenii Mici (județul Harghita) care aparțin populației autohtone locuind împreună cu gepizii. Există o serie de descoperiri arheologice concrete care aparțin autohtonilor daco-romani.

Dovezi grăitoare al continuității daco-romane oferă și lingvistica. Ea a stabilită că numele râurilor Olt, Mureș, Someș, etc. derivă din denumirile foste în epoca romană: Alutus, Maris, Samus. Evoluția acestor hidronime păstrează urme ale folosirii lor de către slavii așezați pe teritoriul României în secolele VI-VII sau mai târziu, dar nu reprezintă nici o urmă de transmitere prin filieră germanică. Faptul acesta demonstrează că slavii au aflat denumirile râurilor nu de la vre-o populație germanică, ci de la daco-romani care vorbeau latinește și care păstrau hidronimele utilizate și în vremea stăpânirii romane.

Tot lingvistica arată că pe teritoriul fostei Dacii romane, limba latină a fost purtătoarea creștinismului. Într-adevăr, în românește termenii de bază privind doctrina creștină sunt de origine incontestabilă latină: cruce, Dumnezeu, înger, (a) cumineca, etc. cel mai semnificativ în această privință este termenul „biserică”. Numai în limba română și în cea (și cea reto-romană) s-a păstrat de din latinește (de la basilica), în celelalte limbi romanice (franceza, italiana, spaniolă, portugheză) el derivând din termenul grecesc ecclesia (în franceză – église, în italiană – chiesa, în spaniolă – iglesia). Explicația acestui fenomen constă în împrejurarea că în secolul al IV-lea, când se produce înlocuirea basilica-ecclesia, daco-

romanii nu mai aparțineai Imperiului. Dacă ei ar fi trăit la sud de Dunăre, în cadrul Imperiului ar fi pătruns această inovație și în limba română, așa cum s-a întâmplat la albanezi, care au termenul nou „qeshë”.

Descoperirile arheologice și numismatice, precum și date lingvistice demonstrează inconsistența teoriei formulate de Robert Roesler în 1871, potrivit căreia românii ar fi apărut ca popor în Balcani, de unde ar fi migrat la nord de Dunăre abia în secolul al XII-lea; ceea ce ar explica atât caracterul sudic (bulgăresc) al elementelor slave din limba română și adoptarea creștinismului în varianta sa ortodoxă slavă, cât și prezența unor cuvinte albaneze sau absența elementelor germanice din limba română. Această teorie a fost combătută cu o serie de argumente de mai mulți istorici ai aceluși timp cum ar fi A.D. Xenopol și B.P. Hasdeu.

În continuarea procesului de romanizarea la nordul Dunării au jucat, fără îndoială, un anumit rol și relațiile continue cu romanitatea sud-dunăreană, care se mai dezvoltă timp de peste trei secole sub scutul armatelor Imperiului. Aceste raporturi sunt dovedite de penetrația continuă a monedelor romane de bronz (deosebit de puternică în perioada constantiniană) și a diverselor produse romane.

Răspândirea creștinismului de limbă latină la nordul Dunării constituie o altă dovadă temeinică a acestor raporturi. În noile condiții, când Dacia nu mai făcea parte din Imperiul roman, propagarea noii credințe nu putea avea loc decât prin misionari veniți din dreapta fluviului. Tot din sud, din Imperiu, a ajuns la fosta provincie nord-dunăreană și timpul specific constantinian de cruce monogramatică, atestat prin descoperirile de la Biertan, Sarmisegetuza și Porolissum.

Condițiile istorice de la Dunărea de jos în secolele IV-VI au permis ca pe lângă circulația comercială a oamenilor și a bunurilor și pe lângă trecerea temporară a misionarilor spre nord să existe și fenomenul mutării voluntare și definitive. Spre nord puteau trece, în anumite momente, cei care fugeau de apăsarea fiscală a aparatului dominator roman sau de sclavie; în alte împrejurări, a putut avea loc o deplasare în sens contrar, adică de

la nord spre sud, a celor care fugeau de amenințarea incursiunilor barbare. De aici concluzia existenței unor fenomene de admigrație spre romanitatea nord-dunăreană și chiar a unor fenomene de intermigrație.

Paralel, deși nu neapărat sincron, cu continuarea în profunzime a romanizării pe teritoriul fostei provincii are loc un progres de extensiune a romanității nord-dunărene, provinciale în ținuturile neromanizate inițial. Desființarea frontierei romane de pe linia Carpaților orientali și meridionali, care a permis, de exemplu, carpilor să pătrundă în Transilvania, a înlesnit și trecerea elementelor latinofone dinspre provincie spre exterior. Este mai presus de orice îndoială că, în primul rând, păstorii cu turmele lor au profitat de absența unei granițe păzite de trupe pentru a pendula pe ambele versante ale munților.

Descoperiri arheologice recente au pus în lumină această extindere a populației din Dacia traiană spre exterior. La Șercaia (județul Brașov) săpăturile au scos la iveală o așezare dacică, pe care locuitorii au fost obligați s-o părăsească după victoria Romei, căci ea se afla în ținutul dintre Olt și Carpații meridionali, transformat într-o zonă militară de frontieră. După retragerea aureliană, în secolul al IV-lea, pe același loc se așează oamenii veniți din interiorul provinciei, purtători ai unei culturi materiale de factură provincială-romană, foarte probabil latinofoni. La Sărata Monteoru (județul Buzău), în necropola slavă datând de la sfârșitul secolului al VI-lea și din secolul al VII-lea, s-a descoperit pe lângă ceramica lucrată cu mâna, preponderentă cantitativ și ceramică lucrată la roata rapidă, foarte, asemănătoare cu cea de la Morești. Această ceramică nu poate fi atribuită nici slavilor, care în vremea aceea nu adoptaseră încă roata rapidă, nici gepizilor, care n-au pătruns niciodată ținutul Buzăului. Rezultă că, atât ceramica descoperită la Morești cât și la Sărata Monteoru aparținut autohtonilor daco-romani, care populau dominant acea zonă subcarpatică.

Procesul de extindere a romanității provinciale au durat secole de-a rândul. Etapele sale cronologice și modalități concrete de manifestare urmează încă să fie stabilite de știința istorică. Cert este că la romanizarea treptată a ținuturilor nord-

dunărene, din sera fostei provincii Dacia au contribuit atât provincia Moesia Inferioară, cât și prelungirile acesteia la nord de Dunăre, în zona Barboși – Șendreni în partea meridională a ținutului dintre Prut și Nistru.

Limba română este o limbă romanică; ea este născută din limbă latină populară. Stabilizarea zonei în care s-a petrecut această evoluție a latinei spre română înseamnă rezolvarea problemei ariei etnogenezei românești.

Evoluția unei limbi se produce neconcomitent, pe nesimțite, ceea ce face imposibilă stabilirea unui moment al trecerii de la o limbă la alta, născută din cea dintâi. Se poate stabili însă o perioadă mai lungă în care deosebiri să fi ajuns destul de numeroase și de pregnante pentru ca limba cea nouă să fie considerată drept o realitate. Stabilirea acestei perioade, în cazul limbii române, înseamnă rezolvarea aspectului cronologic al etnogenezei românești.

Cercetările lingvistice confirmă că procesul formării și desăvârșirii limbii române a avut loc pe o arie vastă, regiunile de la nordul Dunării, jucând un rol preponderent. S-a putut stabili că toponimia și hidronimia Peninsulei Balcanice sunt neromânești, cu excepția câtorva elemente răsfirate din punct de vedere geografic și de dată relativ (epoca medievală). În schimb, toponimia și hidronimia României sunt românești în proporție de 80%. E drept că unele din aceste denumiri pot fi mai noi, din epocile medievală și modernă, dar nu poate fi acesta cazul tuturor. În adevăr, dacă data apariției multor toponime e greu sau chiar imposibil de precizat, dacă numeroase râuri de mărime mijlocie poartă nume slave, cele mai mari râuri ale României poartă nume vechi, dacice, folosite în epoca romană. Folosirea acestor hidronime timp de două mii de ani este o convingătoare demonstrație a continuității de viață.

Studiul atât al fondului latin al limbii române cât și al aportului slav pledează iarăși convingător pentru aria preponderent carpato-dunăreană «și nu balcanică» a etnogenezei românești.

Într-adevăr, limba română prezintă, cum e și firesc, numeroase asemănări cu celelalte limbi romanice: italiana,

franceza, spaniola, etc. Există însă și trăsături care deosebesc limba română de limbile romanice apusene, căci ele s-au dezvoltat în arii geografice diferite.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, la sud de Dunăre, pe coasta Dalmației, se vorbea o limbă romanică aparte: dalmata. Dacă poporul român s-ar fi format la sud de Dunăre, în vecinătatea ariei de formare a limbii dalmate, între cele două limbi ar trebui să existe asemănări specifice, adică asemănări proprii numai lor și diferite de limbile romanice apusene. Astfel de asemănări nu există însă, ceea ce dovedește că româna s-a format departe de dalmată. Elemente lexicale comune din limbile română și albaneză, folosite de adepții teoriei roesleriene pentru a afirma o geneză sud-dunăreană a românilor, se explică mult mai firesc prin substratul traco-dacic al celor două idiomuri. De altminteri, dacă româna s-ar fi format pe același teritoriu cu albaneza, rezultatul ar fi fost dialecte de aceeași limbă și nicidecum două limbi complet diferite.

Chiar și cuvintele slave din limba română exclud partea vestică a Peninsulei Balcanice ca teritoriu de formare al poporului român. Acest elemente lexicale aparțin graiului răsăritean al limbii sud-slave și prezența lor în română trebuie explicată prin prezența acestor slavi pe teritoriul României și prin asimilarea lor de către autohtoni.

Românii sunt numiți vlahi în cele dintâi izvoare istorice care le atestă prezența la nordul Dunării. *Vlah* este un termen de origine germanică, prin care erau desemnate, în general, populațiile latinofone sau romanice. În limba slavilor de sud, acest termen apare sub numele de *vlah* iar în limba slavilor de răsărit, sub forma de *voloh*. Formația sud-slavă a fost împrumutată de la bizantini (Blachos, citit Vlachos), iar în izvoarele medievale scrise în latinește termenul apare sub forma de *Blacus* sau *Vlachus*. Faptul că slavii de răsărit numesc populația romanică de la nordul Dunării *volohi* și nu *vlahi* dovedește că ei au cunoscut-o dintru început și direct pe meleagurile respective, iar nu prin intermediul slavilor de sud. Dacă românii ar fi imigrat din sud prin secolele IX-XII, așa cum pretinde teoria roesleriană, slavii răsăriteni ar fi denumit acest

popor, nou pentru ei, cu termenul slav prin care era desemnat în sudul Dunării, adică *vlahi*.

Termenul vlah a fost folosit și de alte popoare pentru a-i desemna pe români. Este de reținut însă că românii înșiși s-au numit întotdeauna pe sine numai cu termenul *români* – *rumâni* (de la latinescul *Romanus*), iar limba – românească sau rumânească.

Se știe că limba românească medievală cuprindea un mare număr de cuvinte de origine sud-dunăreană, o parte din ele păstrându-se în limba română până astăzi. Cercetările lingvistice au stabilit că aceste cuvinte n-au pătruns în graiul autohtonilor nord-dunăreni decât începând cu secolul al IX-lea. Acesta este motivul pentru care cuvintele respective n-au fost supuse anumitor modificări fonetice, așa cum s-a întâmplat și cu termenii de origine latină. De aici rezultă că în perioada exercitării influențelor sud-slave, aceste fenomene fonetice își încetează existența.

Acțiunea lor făcuse însă ca graiul daco-romanilor să se depărteze treptat de limba latină vorbită în epoca romană încât să poată fi considerat drept o latină aparte, o limbă romanică. Această limbă romanică, deosebită atât de latină cât și de româna evului mediu poate fi numită limbă strămoșească sau protoromânească; ea reprezintă cea dintâi înfățișare a limbii române.

Întrucât influențele sud-slave se exercită începând cu secolul al IX-lea, rezultă că limba protoromânească este anterioară acestui moment istoric. Se poate afirma, pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice, istorice și lingvistice că procesul complex al etnogenezei românești era în secolul al VIII-lea încheiat. La aceeași concluzie se poate ajunge făcând apel la antologiile pe care le oferă limbile romanice apusene, pentru care documentația științifică este mult mai bogată.

Influențele slave nu s-au exercitat asupra limbii latine populare vorbite în fosta Dacie traiană, ci asupra limbii protoromânești. Aceste influențe n-au modificat structura gramaticală a limbii protoromânești, care cea latină; ele n-au făcut decât să-i îmbogățească fondul lexical, conferindu-i

înfățișarea pe care i-o cunoaștem din documentele și din cronicile medievale. Cu alte cuvinte, influențele slave s-au grefat pe o structură pre-existentă, împrejurare care demonstrează că elementul slav a jucat un rol secundar în raport cu elementele de bază «dacic și latin» ale limbii române.

Evoluția limbii române în secolele IV-VI a fost relativ unitară pe ambele maluri ale Dunării, căci fluviul n-a constituit niciodată o barieră de netrecut. Adia în anul 602, o dată cu mare invazie slavo-avară în Peninsula Balcanică, unitatea romanității daco-moesice, căreia Dunărea îi servea drept ax, s-a rupt. În aceste momente însă, evoluția latinei spre protoromânească a fost destul de avansată, ceea ce explică faptul că aromâna, limba romanicilor din Peninsula Balcanică, nu este o limbă deosebită de limba română, ci este considerată un grai al acesteia.

Poporul român s-a format, într-un proces de lungă durată, ca un popor romanic, din romanitatea estică, datorită colonizării și romanizării Daciei traiane. Nașterea poporului român pe teritoriul patriei sal de astăzi a fost condiționată de continuitatea de viețuire a populației latinofone și după abandonarea administrativă a Daciei. Este sigur că la menținerea și la întărirea romanității din Dacia au contribuit efectiv elementele romanizate din Moesia Inferioară (inclusiv Dobrogea), pe care Dunărea nu le despărțea de teritoriile de la nordul cursului său. Așa cum spunea Nicolae Ceaușescu: „în luptele grele și în conviețuirea comună, timp de secole, a dacilor și a romanilor s-a plămădit un popor nou, care a păstrat și dezvoltat însușirile și virtuțile cele mai bune ale înaintașilor săi.”

A BIBLIOGRAFIE A

★ Nicolae Braga – *Urbanismul Daciei romane* – Editura Facla, Timișoara 1980

★ Nicolae Stoicescu – *Continuitatea românilor* – Editura Științifică și Enciclopedică, București 1980

Izvoare și marturii străine despre strămoșii poporului român – Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1980

★ Prof. univ. dr. docent Titu Georgescu, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice; prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță; conf. univ. dr. Ioan Scurtu lector univ. Ștefan Ciobanu – *Probleme fundamentale ale istoriei României* – Editura Didactică și Pedagogică, București 1983